

Internal and External Mechanisms of Companies and Organizations in Preventing Economic Crimes

Seyed Rreza Hossinibehbahani¹, Sohrab Salahi^{2*}, Mansour Atasheneh³

1. PhD Student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Islamic Azad University, Qeshm Branch, Qeshm, Iran.

Email: hossinireza400@gmail.com

2. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Law, Imam Hossein University, Tehran, Iran.

*Corresponding Author: Email: salahi.sohrab@gmail.com

3. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Economics and Social Sciences, Shahid Chamran University, Ahvaz, Iran.

Email: mansour.atasheneh@scu.ac.ir

ABSTRACT

Prevention of economic crimes in organizations and companies is one of the most challenging issues in criminal policy and basic and macro strategies of many countries. In Iranian law, the discussion of economic crime and its prevention is one of the important issues in this way, adopting regulatory mechanisms such as reviewing, drafting, enacting and enforcing clear laws, comprehensive monitoring of such laws, in Considering severe punishment for delinquent managers requires the employment of lawful, responsible, clean and competent managers, in order to prevent corruption from entering government systems, companies and organizations. Descriptively, we have examined the internal and external organizational mechanisms of companies and organizations in the prevention of economic crimes. In this research, an attempt has been made to examine the various

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2023.332343.1986

Received:
28 November 2022

Accepted:
24 January 2023

Published:
5 September 2024

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

aspects of the issue, laws and regulations, challenges and gaps in this way and different mechanisms. In order to explain the subject as much as possible, how organizations work, the mechanisms used both internally and externally have been studied. Unfortunately, the legislator has passed scattered and weak laws, which have many shortcomings and shortcomings, and not only did not help reduce the incidence of crime, but also made it difficult to overcome this type of crime.

Keywords: Economic Crime, Crime Prevention, Crime Prevention Mechanism, Iran, Crime Prevention Criminal Policy.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "Internal and External Mechanisms of Companies and Organizations in Preventing Economic Crimes", Faculty of Law, Islamic Azad University, Qeshm Branch, Qeshm, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Seyed Reza Hossinibehbahani: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing.

Sohrab Salahi: Software, Formal analysis, Resources, Data Curation, Visualization, Supervision, Project administration.

Mansour Atasheneh: Methodology, Validation, Formal analysis, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Hossinibehbahani, Seyed Reza, Sohrab Salahi & Mansour Atasheneh. "Internal and External Mechanisms of Companies and Organizations in Preventing Economic Crimes". *Journal of Legal Research* 23, no. 58 (September 5, 2024): 425-458.

Extended Abstract

The prevention of economic crimes in organizations and companies is one of the most challenging issues in criminal policy of many countries. The discussion of economic crime and its prevention is a significant issue in Iranian law, In order to achieve this goal, the adoption of supervisory mechanisms, including review, formulation, establishment and implementation of clear laws as well as comprehensive supervision over them, considering punishment for delinquent managers and appointing the responsible ones is necessary to prevent the entry of corruption into government institutions, companies and organizations.

The explanation and definition of economic crime is very complicated due to having widespread and comprehensive instances. These instances at times include crimes against property, sometimes crimes against the government, and the other times against members of society and the nation. The crime can be committed both by natural persons and by legal ones, it can be individual or communal and networked, such as network embezzlement or group frauds that take place in all kinds of companies and offices. This phenomenon was existed in the past too, although it has been less prominent and investigated in comparison with what today is.

These crimes can be manifested in different forms such as corruption of government officials, embezzlement, spending funds outside their destination, tax evasion, bankruptcy or false bankruptcy, illegal competition, buyer fraud, bribery, contraband, buying and selling of prohibited goods, hoarding and membership. in pyramid companies.

The importance of economic crime prevention in the criminal policy of any country is due to the fact that in addition to destructive effects on country's business environment and economic system, they weaken public trust in governments, which one of their duties is to establish economic justice. Furthermore, this crime is placed next to some criminal titles such as non-violent crime, non-physical crime, financial corruption, commercial crime and organized crime. The accurate cases and scope of these crimes are not specified. The most important examples of economic crimes such as banking crimes, in the field of capital provision have been neglected in this concept. In fact, the concept of economic crimes and the recognition of its examples, instead of being a deterrent are in favor of real economic criminals who operate in the silent areas of the law

Among other challenges, we can mention the diversity and scope of this type of crimes. Financial crimes, corruption, commercial crimes, organized crimes and white-collar crimes should be mentioned in the correlative analysis of economic crimes. In England, economic crime includes money laundering,

fraud, dishonesty and market abuse. In the United States, economic crime includes criminal activities of companies, fraudulent securities and products, money laundering and other similar crimes, and the United Nations considers any non-violent crime that leads to financial loss as economic crime. The extreme diversity of economic crimes does not mean that it is impossible to prevent and deal with them, however "the manner of dealing with each type of economic crime is different, and the best type of prevention and dealing with them includes a combination of reciprocal actions of different institutions (police, government institutions and third parties)."

Most organizations and companies have rules and regulations that employees are obligated to follow them, but what kind of mechanisms have been used to prevent economic crime within the organization itself is debatable. The implementation of these principles should be supervised at company and its employees, particularly for managers, since many economic crimes are committed by the company manager or the lack of proper management of the company.

The punishment for economic crimes, especially in developed countries, is based on financial punishments. This issue is clearly obvious in conventions and unions. In Iranian laws different punishments, which are generally includes imprisonment and fines, are provided.

In consecutive years and on the following of economic crimes occurrence in various forms, Iran's legislature has been approved scattered and incoherent laws, and authorized new laws without resolving the loopholes of the previous ones.

Furthermore, the forms of economic crimes have been changed as a result of technological developments, so some laws are no longer responsive for such crimes. It is better for the legislators to cohere and regularize the scattering laws, and it is suggested to abolish all unrelated laws, along with the approval of new supplementary laws which can be collected and compiled in a complete and comprehensive volume entitled "The Law of Anti-Economic Crimes". In this way, opinions of jurists can be used and also take inspiration of Islam as well as the verses of the Holy Quran to pass more comprehensive laws and eliminate the existing gaps. Meanwhile, considering the experience of successful countries on anti-economic crimes could be effective and useful in combating and preventing such crimes.

Another reason of the lack of success in combating against and prevention of economic crimes, is insufficient execution and which is sometimes far from justice. In Iran's legal system, there are many laws with different sanctions, which generally include imprisonment and fines, but sometimes, in some cases,

the sanctions are not appropriate and adequate to the crime. For instance, in Article 9 of the Anti-Money Laundering Law which has been approved in 1386, the anticipated sanctions for restitution of income and pecuniary punishment is one-fourth of the proceeds of the crime itself, this punishment apart from being disproportionate to the crime, cannot fulfill the important purpose of prevention.

The present research has investigated the mechanisms of companies and organizations in preventing economic crimes with analytical-descriptive method and tried to examine the laws, regulations, challenges, gaps and various mechanisms. In order to illustrate the issue as much as possible, how organizations work and the mechanisms used- both internal and external mechanisms have been examined.

This Page Intentionally Left Blank

سازکارهای درون و برون‌سازمانی شرکت‌ها و سازمان‌ها در پیشگیری از جرایم اقتصادی

سید رضا حسینی بهبهانی^۱، سهراب صلاحی^۲، منصور عطاشنه^۳

۱. دانشجوی دکترای حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قشم، قشم، ایران.
hossinireza400@gmail.com

۲. استادیار، گروه حقوق، دانشکده حقوق، دانشگاه امام حسین، تهران، ایران.
*نویسنده مسئول: salahi.sohrab@gmail.com

۳. استادیار، گروه حقوق، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.
mansour.atasheneh@scu.ac.ir

چکیده:

پیشگیری از جرایم اقتصادی در سازمان‌ها و شرکت‌ها یکی از چالش‌برانگیزترین موضوعات در سیاست کیفری بسیاری از کشورها است. در حقوق ایران نیز بحث جرم اقتصادی و پیشگیری از آن از موضوعات مهم است که در این راه اتخاذ سازکارهای نظارتی از جمله بازنگری، تدوین، وضع و اجرای قوانین روشن و نظارت همه‌جانبه بر آنها، در نظر گرفتن مجازات برای مدیران متخلف و به کار گماردن مدیرانی مسئولیت‌پذیر را می‌طلبد تا بتوان از ورود فساد به درون دستگاه‌های دولتی، شرکت‌ها و سازمان‌ها پیشگیری کرد. پژوهش حاضر با روش تحلیلی - توصیفی به بررسی سازکارهای شرکت‌ها و سازمان‌ها در پیشگیری از جرایم اقتصادی پرداخته و تلاش شده تا قوانین و مقررات، چالش‌ها و خلأهای موجود در این راه مورد بررسی قرار گیرد و به‌منظور تبیین هرچه بیشتر موضوع، چگونگی کارکرد سازمان‌ها، سازکارهای مورد استفاده اعم از درون‌سازمانی و برون‌سازمانی تشریح و ارزیابی شده است.

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد [تشریح](#) مراجعه کنید.

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2023.332343.1986

تاریخ دریافت:
۱۴۰۱ آذر ۷

تاریخ پذیرش:
۴ بهمن ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:
۱۵ شهریور ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

جرم اقتصادی، پیشگیری از جرم، سازکار پیشگیری از جرم، ایران، سیاست کیفری پیشگیری از جرم.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «سازکارهای درون و برون‌سازمانی شرکت‌ها و سازمان‌ها در پیشگیری از جرایم اقتصادی»، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قشم، قشم، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

سیدرضا حسینی بهبهانی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش.

سهراب صلاحی: استفاده از نرم‌افزار، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه.

منصور عطاشنه: روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

حسینی بهبهانی، سیدرضا، سهراب صلاحی و منصور عطاشنه. «سازکارهای درون و برون‌سازمانی شرکت‌ها و سازمان‌ها در پیشگیری از جرایم اقتصادی». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۳، ش. ۵۸ (۱۵ شهریور ۱۴۰۳): ۴۲۵-۴۵۸.

مقدمه

فساد و جرایم اقتصادی از گذشته‌های دور وجود داشته و دولت‌ها همواره در پی یافتن راهکارهایی برای مبارزه با آن بوده‌اند به‌خصوص در دهه‌های اخیر شاهد بروز پدیده آشنای مفسد اقتصادی در برخی سیستم‌های سازمانی، اداری و حتی شرکتی بوده‌ایم. آشنا از آن جهت که با کمی مطالعه در پیشینه بسیاری از کشورهای جهان، بعد از هرگونه تغییر و تحول اجتماعی به علت جنگ، تغییر دولت حاکم و ... بروز برخی بزهکاری‌های سیستمی امری طبیعی تلقی می‌شده است. علاوه بر آن در دهه‌های اخیر شاهد جرایم اقتصادی بزرگی در سراسر نقاط جهان هستیم که کشور ما نیز از این نوع جرایم مستثنا نیست. برای نمونه در سال ۱۹۸۶ شرکت (ZZZZ بست^۱) اقدام به کلاهبرداری کلان نمود که در نوع و زمان خود یکی از بزرگ‌ترین جرم‌های اقتصادی به حساب می‌آید و به نظر می‌رسید که بری مینکو^۲، صاحب این تجارت، در حال ساخت شرکتی چند میلیون دلاری است، اما او این کار را از طریق جعل و کلاهبرداری انجام داد و سرانجام در دام قانون گرفتار شد.^۳ یکی دیگر از بزرگ‌ترین اختلاس‌ها در جهان در سیستم بانکی سوئیس اتفاق افتاد (کووکو آبودولی)^۴ اختلاسگر مبلغی نزدیک به ۲ میلیارد دلار را اختلاس کرد و بزرگ‌ترین اختلاس در دنیا در زمان خود (سال ۲۰۱۱) را رقم زد.^۵

در کشور ایران نیز ظهور این پدیده پس از پایان یافتن جنگ تحمیلی، فشارها و تحریم‌های اقتصادی، نابسامانی‌های مدیریتی و عزل و نصب‌های مکرر، سبب بی‌ثباتی کنترل‌ها و نظارت‌های اداری گردید که در برخی مواقع غلبه نمودن روابط سازمانی و سیستمی بر ضوابط قانونی مزید بر علت شد. سرآمد مصادیق آن را می‌توان، اختلاس‌ها، وام‌های کلان غیرقانونی با استفاده از جعل و سندسازی، سرقت‌های مالی منجر به خروج دارایی و ثروت‌های ملی از کشور (قانون مجازات اخلاص‌گران در نظام اقتصادی کشور)، سرقت‌های ملی از منابع نفتی و گازی کشور، جعل اسناد و رانت‌خواری‌ها و ... دانست. شکاف‌های مالی عمیق طبقاتی بین اقشار ملت، کاهش نقدینگی و درآمد سرانه مملکتی، تضعیف سبب خرید مردم و ازدیاد فقر و بیکاری از عواقب این جرایم سنگین مالی - اقتصادی بوده که در سال‌های اخیر بروز نموده است.

1. ZZZZ Best
2. Barry Jay Minkow

۳. آوا فلاح، دزدی در خون او بود! قابل دسترسی در:

<https://www.jamejamdaily.ir/Newspaper/item/142114>

4. Kweku Adoboli

۵. اطلس پلاس، ۷ مورد از بزرگ‌ترین اختلاس‌های دنیا، ۱۳۹۸. قابل دسترسی در:

<http://atlaspress.af/?p=77120>

اوج این جرایم و لطمه به نظام اقتصادی کشور در چند دهه اخیر بوده که یکی پس از دیگری توسط افراد مختلف و با عناوین متفاوت به وقوع پیوست. این جرایم اغلب به صورت اختلاس و از سوی کارمندان و مأمورین دولت و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و وابسته به دولت و یا سایر مأمورین به خدمات عمومی و یا اخلال در نظام اقتصادی به وقوع می‌پیوندد که همواره به‌عنوان تهدیدی جدی علیه دولت و ملت قلمداد می‌شوند. قانون‌گذار ما برای مقابله با این جرایم قوانین مختلفی از جمله قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی کشور، قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری، بخشی از قانون مجازات اسلامی مانند ماده ۲۸۶ و ... را به تصویب رسانده و به مبارزه با این جرایم پرداخته است. با وجود این قوانین و در طی سالیان متوالی کماکان شاهد بروز این جرایم به اشکال مختلف و حتی در رقم‌های بزرگ و بزرگ‌تر هستیم. شاید دلیل اصلی ناکارآمدی قوانین روند رو به رشد فناوری و ابداع روش‌های نوین جرایم اقتصادی و از سویی عدم نظارت بر اجرای صحیح قوانین بوده که عملاً تا حدود زیادی کارایی این قوانین را مختل کرده و باعث بروز انواع مختلف جرایم مالی و اقتصادی و جولان‌دهی اختلاس‌گران و مجرمان اقتصادی با عناوین گوناگون شده است.

در اینجا این سؤالات به ذهن متبادر می‌شود که علت این اتفاق چیست؟ آیا قانون برای جلوگیری از جرایم اقتصادی سازمان‌ها و شرکت‌ها، راهکارهای مناسب ارائه نموده است؟! آیا مجازات‌های بازدارنده در این زمینه وجود داشته است؟! آیا مکانیسم‌های ساختار درون‌سازمانی و درون‌شرکتی، برای کنترل و نظارت بر امور اداری این مجموعه‌های انسانی هدفمند، کفایت می‌کند؟! تمامی این سؤالات مبحثی را به‌عنوان عامل پیشگیری از وقوع جرم پیش می‌آورد. پیشگیری از وقوع جرم اقتصادی در حقیقت همان بحث نظارت و کنترل توسط سازکارهای هوشمندانه‌ای است که منابع انسانی سازمان‌ها و شرکت‌ها را به‌طور خودکنترلی - قانون‌کنترلی مدیریت می‌نماید.

در این راستا روش‌های متفاوتی برای پیشگیری از وقوع این جرایم پیش‌بینی شده که بحث در مورد این روش‌ها خود تحقیق مستقلی را می‌طلبد اما به‌هرحال می‌توان سازکارهای مختلفی را برای پیشگیری از آنها به کاربرد و در کنار آنها از آموزه‌های اسلام نیز بهره جست. در همین خصوص گاه سازمان‌ها و شرکت‌ها از سازکارهای قانونی متفاوتی برای پیشگیری از وقوع جرم اقتصادی استفاده می‌کنند و سعی در کاهش این جرایم دارند. سؤال مطرح این است که شرکت‌ها و سازمان‌ها چه سازکارهایی را برای پیشگیری از این جرایم به کار می‌برند؟ و این سازکارها تا چه اندازه در پیشگیری از جرم اقتصادی موفق بوده است؟ و چرا باوجود این سازکارها باز شاهد بروز این جرایم آن‌هم در حجم گسترده هستیم؟

لازمه رسیدن به پاسخ این پرسش، مستلزم شناسایی سازکارهای درون‌سازمانی و درون شرکتی و در تقابل قرار دادن آنها با تعریف جرایم اقتصادی و مجازات‌های تعیین شده برای آنهاست. در مکانیسم‌های درون شرکتی، نقش حاکمیت شرکتی به‌عنوان مکانیسم نظارتی به‌منظور کنترل اختیار مدیران حائز اهمیت است. همچنین اقدامات اتخاذشده توسط شرکت‌های انفرادی به‌منظور اجرایی کردن کنترل و پاسخگویی توسط حساب‌برسان، بازرسان، هیئت‌مدیره، اعضای موظف و غیرموظف و ... از مواردی است که در این مقاله موردبررسی قرار خواهد گرفت و ضرورت انجام این پژوهش را آشکار می‌کند. در خصوص پیشگیری برون‌سازمانی و شرکتی نیز نقش دستگاه‌های نظارتی، فرهنگ‌سازی، تدوین قوانین و مقررات به‌روز و منطبق بر پیشرفت‌های روزمره جهانی و استفاده از فناوری و تدوین نظارت الکترونیکی بر عملکرد شرکت‌ها و سازمان‌ها مانند نظارت از طریق سامانه‌های مناقصات و ... می‌تواند تأثیر بسزایی در پیشگیری از جرایم اقتصادی داشته باشد.

بنابراین پژوهش حاضر بر اساس روش توصیفی - تحلیلی بر پایه مطالعات اسناد کتابخانه‌ای انجام می‌گردد که پس از مطالعه منابع تهیه‌شده، به تحلیل و تفسیر داده‌های به‌دست‌آمده پرداخته و مطالب استخراج‌شده بر اساس موضوع پژوهش، بررسی و به نتیجه نهایی خواهد رسید.

۱ - پیشینه تحقیق

در خصوص جرایم اقتصادی و پیشگیری از آن تحقیقاتی انجام شده و کتب و مقالات مختلفی به رشته تحریر درآمده و این تحقیقات در سال‌های اخیر گسترده‌تر گردیده و مطالعات وسیع‌تری انجام شده اما در مورد سازکارهای درون و برون‌سازمانی شرکت‌ها و سازمان‌ها در پیشگیری از جرایم اقتصادی تاکنون پژوهش خاصی انجام نگرفته و مشاهده نگردیده است. با وجود این از مطالعه منابع مشابه و مطالعات گذشته، نتایج مطلوبی حاصل گردید. از جمله پوپکو اند پوپکو^۶ در پژوهشی با عنوان ویژگی‌های نظری و حقوقی جنایات اقتصادی با ماهیت فراملی، ۲۰۲۱، به بررسی مبانی نظری و حقوقی جرایم اقتصادی با ماهیت فراملی می‌پردازند. همچنین دینا زیگلدر^۷ در پژوهش خود یافته‌های یک مطالعه تطبیقی (آمریکا و آلمان) را در مورد فرآیندهای داخلی شرکت در پیشگیری از جرایم اقتصادی را گزارش و بررسی می‌کند. در پژوهشی دیگر تحت عنوان هماهنگی قانون در مقابل اقتصاد جرم ۱۹۹۸، مارک به بررسی جرایمی از جمله پول‌شویی و فساد و جرایم سازمان‌یافته اقتصادی و بین‌المللی بودن این

6. popko & popko

7. D Ziegleder

جرایم می‌پردازد. لیو^۸ در پایان‌نامه خود تحلیل انتقادی قانون و اجرای آن، جرم و جنایت اقتصادی در چین و راه‌های پیشگیری و مقابله با آن را مورد بررسی قرار می‌دهد. علاوه بر آن در حقوق داخلی کشور ما نیز پژوهشگران و نویسندگان بسیاری به تحلیل و بررسی این جرم پرداخته و جوانب مختلف آن را مورد بررسی و تحلیل قرار داده‌اند. از جمله می‌توان به بهره‌مند، کتاب آسیب‌شناسی مربوط به جرایم اقتصادی، ۱۳۹۶؛ زاهدی، قوانین و مقررات ناظر بر جرایم اقتصادی، ۱۳۹۳؛ سیاست جنایی تقنینی ایران در جرایم اقتصادی گردآوری شده توسط معاونت آموزش قوه قضاییه، ۱۳۸۷؛ شمس‌ناتری و توسلی زاده، مقاله پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی، ۱۳۹۰ و بسیاری پژوهش و کتاب‌های دیگر اشاره نمود که به بررسی جرایم اقتصادی، دامنه گستردگی این جرم، راه‌های پیشگیری از آن، خلأهای موجود و ... پرداخته‌اند اما همان‌طور که بیان شد در خصوص سازکارهای درون و برون‌سازمانی شرکت‌ها و سازمان‌ها در پیشگیری از جرایم اقتصادی تحقیق مدونی دیده نمی‌شود؛ بنابراین این پژوهش به تبیین سازکارهای درون و برون‌سازمانی شرکت‌ها و سازمان‌ها در پیشگیری از جرایم اقتصادی می‌پردازد و سعی شده جوانب مختلف موضوع در نظر گرفته شود. در همین راستا انجام این تحقیق موجب دستیابی به اهداف مهمی همچون تعریف و تبیین پیشگیری از جرم اقتصادی، تبیین سازکارهای درون‌سازمانی و برون‌سازمانی در پیشگیری از جرم اقتصادی، شناسایی نواقص و خلأهای قانونی مرتبط و بررسی متقابل تأثیرگذاری سازکارهای درون و برون‌سازمانی و شرکتی بر میزان مجازات‌های جرایم شرکتی در روند کاهش و پیشگیری از وقوع جرم و ارائه راهکارهایی در این خصوص می‌گردد.

۲- مفاهیم

در این قسمت مفاهیم پیشگیری از جرم و جرم اقتصادی تبیین و تشریح می‌شود.

۲-۱- مفهوم پیشگیری از جرم

اصطلاح پیشگیری از جرم از دو واژه پیشگیری و جرم تشکیل شده است و به معنی پیش‌دستی کردن، پیشی گرفتن و نیز به معنی آگاه کردن، خبر چیزی را دادن و هشدار دادن است.^۹ پیشگیری از وقوع جرم نیز عبارت است از پیش‌بینی، شناسایی و ارزیابی وقوع جرم و اتخاذ اقدامات لازم برای جلوگیری از وقوع آن که به سه شکل پیشگیری اجتماعی، پیشگیری قضایی و پیشگیری

8. Enze Liu

۹. علی حسین نجفی ابرندآبادی، پیشگیری از بزهکاری و پلیس محلی، تحقیقات حقوقی، ۲، ۲۵-۲۶ (۱۳۷۸)، ۱۳۵.

انتظامی است.^{۱۰}

پیشگیری از وقوع جرم می‌تواند قبل یا بعد از وقوع جرایم محقق گردد.^{۱۱} هدف نهایی از پیشگیری از جرم، ممکن است کاهش جرم یا محدود کردن آن یا جلوگیری از رشد آن باشد. در پیشگیری از جرم، باید از اهداف مبهم و کلی صرف‌نظر کرد و هدف را باکمال واقع‌بینی و به‌طور دقیق مشخص و شاخص‌های ریسک را معین کرد.^{۱۲}

پیشگیری از جرم، برای مهار کردن اقدام مجرمانه از سوی فرد خطا کار است. در پیشگیری از جرم ابتدا باید جرم را بشناسیم، سپس به پیشگیری از وقوع آن اقدام کنیم. گاهی پیشگیری قبل از وقوع جرم و گاهی بعد از وقوع جرم است. به هر حال هر چقدر عمل پیشگیری از جرم موفق باشد، به همان میزان وقوع جرم در جامعه و به‌تبع آن مراجعات به محاکم دادگستری کاهش می‌یابد.

۲-۲- مفهوم جرم اقتصادی

تبیین و تعریف جرم اقتصادی بسیار پیچیده است زیرا این جرم دارای مصادیق گسترده و وسیع هست که گاهی جرایم علیه اموال و گاهی جرایم علیه دولت و گاهی علیه آحاد جامعه و ملت را در برمی‌گیرد. این جرم هم می‌تواند توسط اشخاص حقیقی صورت گیرد و هم توسط اشخاص حقوقی، می‌تواند به‌صورت فردی باشد و یا شبکه‌ای و دسته‌جمعی مانند اختلاس‌های شبکه‌ای یا کلاهبرداری‌های گروهی که در انواع شرکت‌ها و گاه بانک‌ها و گاه ادارات صورت می‌گیرد. این پدیده بدنام در گذشته نیز وجود داشته اما در مقایسه با آنچه امروز است کمتر برجسته و بررسی شده است.

در قوانین داخلی از جرایم اقتصادی تعریف مشخصی از سوی قانون‌گذار تصریح نشده است و در این میان، قانون مجازات اخلاگران در نظام اقتصادی کشور تنها قانونی است که به‌صورت ضمنی به بیان برخی از مصادیق جرایم اقتصادی پرداخته است اما متضمن تعریفی از جرایم اقتصادی نمی‌باشد. قانون‌گذار جمهوری اسلامی ایران این جرایم را در حوزه حقوق کیفری اقتصادی جای داده است.^{۱۳} با اشاره به حقوق کیفری اقتصادی می‌توان گفت که جرایم اقتصادی در دو معنا به کار می‌رود. در معنای

۱۰. حمید ایرانشاهی، پیشگیری از وقوع جرم و نقش سازمان‌های مسئول در قوانین ایران، چاپ دوم (تهران: جاودانه، ۱۳۹۰)، ۳۰۳.

۱۱. معاونت آموزش قوه قضاییه، سیاست جنایی قضایی ایران در اجرای مجازات سالب آزادی، چاپ اول (تهران: نشر قضا، ۱۳۸۸).

۱۲. غلامرضا محمد نسل، «فرآیند پیشگیری از جرم»، مطالعات حقوق خصوصی، ۴۰، ۱(۱۳۸۹)، ۳۱۹.

۱۳. محمد صالح ولیدی، حقوق کیفری اقتصادی، چاپ اول (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۳)، ۷۳.

خاص به رفتارهایی گفته می‌شود که به‌عنوان جرم پیش‌بینی‌شده و در بخش حقوق جزای اختصاصی و حقوق کیفری اقتصادی بررسی می‌شوند و در معنای عام به کلیه مباحث کیفری و پیشگیرانه مرتبط با جرایم اقتصادی اطلاق می‌شود.^{۱۴} در این خصوص حقوق‌دانان تعاریف متفاوتی از این جرم ارائه داده‌اند؛ برخی «جرایم اقتصادی» را دسته‌ای از جرایم با انگیزه مادی و با ماهیت اقتصادی، یعنی فعالیت‌های مالی و پولی، دادوستد داخلی و خارجی، استفاده از منابع بدون مجوز، ارتشا و رانت‌خواری می‌دانند.^{۱۵} برخی دیگر در تعریف آن آورده‌اند: جرم اقتصادی رفتار مجرمانه‌ای است که اسباب ضرر و زیان به نظام تولید، توزیع و مصرف را فراهم می‌سازد.^{۱۶}

در قانون مجازات اخلال‌گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹ قانون‌گذار در تصویب آن در مقام حمایت از اقتصاد کشور برآمده و این مطلب حاکی از آن است که مهم‌ترین معیار و رکن تعریف جرم اقتصادی، اخلال در سیستم اقتصادی کشور است.

این قانون از جهت مفهومی و مصداقی با عنوان جرایم اقتصادی شباهت‌های نزدیکی دارد و یگانه قانونی است که ناظر به مصادیق جرایم اقتصادی است.^{۱۷}

این جرم می‌تواند به شکل‌های مختلف و از طریق فعل یا ترک فعل‌های گوناگون تجلی یابد مانند فساد مقامات دولتی، تبلیغات دروغین کالا، اختلاس، خرج کردن وجوه خارج از مقصد خود، دور زدن پرداخت مالیات، ورشکستگی یا ورشکستگی کاذب، رقابت غیرقانونی، تقلب خریدار.^{۱۸} علاوه بر آن جرایمی مانند ارتشا، قاچاق و خریدوفروش کالای ممنوع، احتکار و عضویت در شرکت‌های هرمی نیز در زمره جرایم اقتصادی هستند.^{۱۹} به‌طورکلی امروزه جرم اقتصادی نگرانی فزاینده‌ای برای کشورها ایجاد کرده است و واکنش آنها به

۱۴. توران توسلی زاده، پیشگیری از جرایم اقتصادی، چاپ اول (تهران: نشر جنگل، ۱۳۹۲)، ۱۰.

۱۵. فریبرز رئیس، چکیده مباحث مطرح‌شده در محور جرایم مالی - اقتصادی، آسیب‌های اجتماعی ایران، چاپ اول (تهران: انتشارات آگه، ۱۳۸۳)، ۴۶.

۱۶. علیرضا جمشیدی، پیشگیری از جرایم اقتصادی؛ از اقدام‌های قضایی تا اقدام‌های اجرایی، نخستین همایش ملی پیشگیری از وقوع جرم (تهران: معاونت آموزش ناجا، ۱۳۸۸)، ۷۱.

۱۷. ولیدی، پیشین، ۱۰۴.

18. Arsim Dragai and Alban Maliqi. "Application of the law and Prevention of economic crime in Kosovo". *Knowledge International Journal*, 30, 6(2019), 1493.

۱۹. حمید بهره‌مند، آسیب‌شناسی قوانین مربوط به جرایم اقتصادی در نظام حقوقی ایران (تهران: قوه قضاییه، مرکز مطبوعات و انتشارات، ۱۳۹۷)، ۲۲.

جرایم اقتصادی نه تنها منعکس کننده فشارهای مدنی و قانونی است، بلکه افزایش آگاهی از خطرات خاص را نیز نشان می‌دهد.^{۲۰}

در خصوص جرایم اقتصادی در کشور ما قوانین پراکنده و متفاوتی وجود دارد؛ از جمله این قوانین می‌توان به قانون مجازات اخلال‌گران نظام اقتصادی کشور، قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی، قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۷۵، قانون ممنوعیت اخذ پورسانت در معاملات خارجی، قانون تشدید مجازات جاعلین اسکناس، قانون مجازات مبارزه با کالا و ارز، قانون تشدید مجازات محتکران و گران‌فروشان و قوانین دیگر اشاره نمود. علاوه بر آن از مطالعه فصل پنجم از کتاب قانون مجازات اسلامی جرایمی تعریف شده که می‌توان آنها را در زمره جرایم اقتصادی به شمار آورد.

۳ - شناسایی و تبیین سازکارهای درون و برون‌سازمانی شرکت‌ها و سازمان‌ها در پیشگیری از جرم اقتصادی

یکی از دغدغه‌های اصلی جوامع در خصوص جرایم اقتصادی، بحث پیشگیری از آن است. جرایم اقتصادی از یک سو آثار غیرقابل انکار و جبران‌ناپذیری بر نظام اقتصادی جامعه وارد می‌کنند و از سوی دیگر باعث هدر رفتن سرمایه اجتماعی می‌شوند و این خود اهمیت توجه به پیشگیری از آن را برای قانون‌گذار مضاعف می‌کند.

نویسندگان بزرگ حقوقی بر بحث پیشگیری از جرم تأکید بیشتری دارند تا سزادهی (مجازات). از جمله سزار بکاریا پیشنهاد می‌کند برای جرم‌زدایی و کاهش میزان جرایم به‌جای سزادهی (مجازات) بزهکاران با تحول در وضع اقتصادی و اجتماعی جامعه موجبات ارتکاب جرم از میان برداشته شود.^{۲۱} اهمیت پیشگیری از جرم اقتصادی در سیاست کیفری هر کشوری، از آن رو است که این جرایم علاوه بر آثار مخربی که بر فضای کسب‌وکار و نظام اقتصادی کشور می‌گذارند باعث می‌شوند اعتماد عمومی به حکومت‌ها که یکی از وظایفشان برقراری عدالت اقتصادی است، تضعیف گردد.^{۲۲} از سوی دیگر ارتکاب این جرایم از سوی دسته‌ای از بزهکاران صورت می‌گیرد که امروزه از آنها با عنوان مجرمان یقه‌سفید یاد

20. Diana Ziegler, Business and Self-regulation: Results from a Comparative Study on the Prevention of Economic Crime (USA and Germany), *Zeitschrift für Rechtssoziologie*, 28, 2(2007), 203.

۲۱. سزار بکاریا، جرایم و مجازات‌ها، ترجمه محمدعلی اردبیلی، چاپ ششم (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۹)، ۱۳۲.

۲۲. بهره‌مند، پیشین، ۹.

می‌شود^{۲۳}، همچنین این جرم در کنار عناوین مجرمانه‌ای چون جرم غیرخشن، جرم غیرفیزیکی^{۲۴}، فساد مالی، جرم بازرگانی و جرم سازمان‌یافته قرار می‌گیرد.^{۲۵}

در نظام حقوقی ایران، بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی پیشگیری از وقوع جرم را وظیفه قوه قضاییه دانسته است.^{۲۶}

قانون‌گذار ما از سال‌های قبل رویکرد پیشگیری از جرم و ایده «پیشگیری بهتر از سرکوب»^{۲۷} را وارد سیاست جنایی خود نموده و سازکارهای مختلفی را به کار گرفته است. از جمله این قوانین می‌توان به فرمان مقام معظم رهبری مصوب سال ۱۳۸۱ در مورد مبارزه همه‌جانبه با مفاسد اقتصادی، یا قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ اشاره نمود که در فصل دوم آن به بحث پیشگیری از جرم قاچاق می‌پردازد و یا قانون ممنوعیت تصدی بیش از یک شغل دولتی مصوب ۱۳۷۳ که به جهت جلوگیری از انحصار مشاغل دولتی در اختیار عده‌ای خاص و جلوگیری از فساد مالی و اداری وضع گردیده است.

قانون برنامه چهارم توسعه نیز یکی دیگر از قوانین است که در آن سعی شده با اصلاح زیرساخت‌ها و تدوین برنامه‌های کاربردی، از پیدایش جرم اقتصادی جلوگیری نماید.^{۲۸} همچنین قوانین بسیار دیگری که هرکدام به نحوی به تشدید مجازات مرتکبان این جرایم می‌پردازند. علاوه بر این قوانین، قانون‌گذار از طریق دستگاه‌های نظارتی مثل بازرسی کل کشور و یا دیوان محاسبات (که وظیفه نظارت بر امور اداری و سازمانی را دارند) سعی در جلوگیری از وقوع این دسته جرایم با نظارت جامع و قانونی دارد. البته باید بیان نمود سیاست جنایی ایران در خصوص جرایم اقتصادی بیشتر مبتنی بر رویکرد سزادهنده است و با اینکه در سال‌های اخیر سعی در جایگزینی رویکرد بازدارنده داشته اما در این راه موفقیت چندانی به دست نیاورده است و با چالش‌های فراوانی روبه‌رو بوده است. علاوه بر آن اشکالات قانونی^{۲۹} را نمی‌توان

۲۳. ریمون گسن، جرم‌شناسی بزهکاری اقتصادی، ترجمه ابراهیمی شهرام، چاپ اول (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۹)، ۱۲۰.

۲۴. برایان ای گارنر، فرهنگ حقوقی سیاه، چاپ دوم (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۶)، ۴۲۷.

۲۵. صادق سلیمی، «مجرمین یقه‌سفید و سیاست کیفری ایران»، مطالعات حقوق خصوصی، ۳۸، ۴(۱۳۸۷)، ۷۰؛ مجتبی نورزاد، جرایم اقتصادی در حقوق کیفری ایران، چاپ اول (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۸۹)، ۹۱.

۲۶. محمدعلی بابایی و اسماعیل انصاری، «تحلیل اقتصادی پیشگیری از جرم»، مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، ۶، ۱(۱۳۹۳)، ۳۱.

۲۷. نجفی ابرندآبادی، پیشین، ۵۶۹.

۲۸. برای مطالعه بیشتر نک: معاونت آموزش قوه قضاییه، سیاست جنایی تقنینی ایران در جرایم اقتصادی، چاپ اول (تهران: نشر جنگل: جاودانه، ۱۳۸۷).

۲۹. از جمله این اشکالات می‌توان به قانون مجازات اسلامی اشاره نمود. قانون‌گذار در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ بدون

نادیده گرفت. امروزه به‌راحتی می‌توان دید قوانینی که در کشور ما نگارش می‌شوند، دارای ایرادات شکلی و محتوایی فراوانی هستند و ایرادات بخصوص در مرحله اجرا نمایان‌تر می‌شود. همچنین قانون‌گذار موضوع خود را در خصوص جرایم اقتصادی به‌روشنی مشخص ننموده است، قانون‌گذار ما یا باید راه سرکوبگرانه را انتخاب نماید و یا راه‌حل پیشگیرانه و یا به هر حال به تدوین راه‌حل مناسب همت گمارد که لازمه موفقیت در این راه ابتدا برطرف نمودن این ایرادات و سپس همکاری نهادهای مختلف در مرحله اجرا است. همچنین باید گفت عمده چالش‌های قوه قضاییه در این راه به ضعف تقنینی^{۳۰} بازمی‌گردد که عملکرد و وظایف قوه قضاییه را چه به‌عنوان قوه عامل و چه به‌عنوان قوه ناظر به‌خوبی تبیین نکرده است. همچنین بخش دیگر چالش‌ها به تعامل سایر نهادها در پیشگیری از جرایم اقتصادی مرتبط است. در این خصوص در فرمان ۸ ماده‌ای مقام معظم رهبری در خصوص مبارزه با مفاسد اقتصادی آمده: «خشکانیدن ریشه فساد مالی و اقتصادی و عمل قاطع و گره‌گشا در این باره مستلزم اقدام همه‌جانبه به‌وسیله قوای سه‌گانه مخصوصاً دو قوه مجریه با نظارتی سازمان‌یافته و بی‌اغماض از بروز و رشد فساد مالی در دستگاه‌ها پیشگیری کند و قوه قضاییه با استفاده از کارشناسان و قضات قاطع و پاک‌دامن، مجرم و خائن و عناصر آلوده را از سر راه تعالی کشور بردارد. بدیهی است که نقش قوه مقننه در وضع قوانین که موجب تسهیل راهکارهای قانونی است و نیز در ایفای وظیفه نظارت بسیار مهم و کارساز است».

اما باید گفت با وجود تدابیر مختلف، جامعه روزانه شاهد گسترش این جرم با عناوین و مصادیق مختلف است. به نظر می‌رسد عمده دلیل این عدم موفقیت، نداشتن برنامه و هدف مشخص و اتخاذ تدابیر مناسب باشد. علاوه بر آن یکی از مهم‌ترین دلایل در خصوص عدم موفقیت تدابیر پیشگیری از جرم اقتصادی، به مفهوم جرم اقتصادی بازمی‌گردد. تا زمانی که تعریفی روشن از این جرم ارائه نگردد، امکان پیشگیری از آن وجود ندارد و به گفته برخی نویسندگان «وقتی مفهوم جرایم اقتصادی نامشخص است و مصادیق آن از طریق قانون معرفی نشده، در نتیجه نمی‌توان تدابیر پیشگیرانه در نظر گرفت و

اختصاص دادن فصلی به جرایم اقتصادی و بدون اینکه تعریفی از این جرم ارائه نماید یا مصادیق آن را مشخص کند، از این جرم سخن به میان آورده و علاوه بر آن در ماده ۱۰۹ این جرایم را در کنار جرایم علیه امنیت و جرایم مبارزه با مواد مخدر به‌کار برده است.

۳۰. مانند قابل تعقیب کیفری نبودن برخی مفاسد اقتصادی مثل پول‌شویی، رانت‌های اطلاعاتی که این امر دستگاه قضا را در برخورد با مفاسد اقتصادی با مشکل مواجه می‌کند.

انتخاب کرد.»^{۳۱} البته تشخیص مصادیق جرایم اقتصادی با ابهامات زیادی مواجه است دامنه دقیق این جرایم مشخص نیست. مهم‌ترین مصادیق جرایم اقتصادی مانند جرایم بانکی حوزه تأمین سرمایه در این مفهوم نادیده گرفته شده است در واقع مفهوم جرایم اقتصادی و احصای مصادیق آن بیش از آنکه بازدارنده باشد، به نفع مجرمان اقتصادی واقعی که در حوزه‌های مسکوت قانون فعالیت می‌کنند، است.^{۳۲}

یکی دیگر از خلأها و چالش‌های موجود در این راه، عدم پیش‌بینی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی است. بر اثر گسترش و نقش اشخاص حقوقی در فعالیت‌های اقتصادی، بروز رفتارهای مجرمانه از سوی این اشخاص دارای اثرات زیان‌بارتری است؛ اما متأسفانه سیستم قانون‌گذاری کشور ما بحث مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را نادیده انگاشته، پرواضح است که مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی مبتنی بر این مفهوم است که شرکت‌ها از طریق ارتکاب اعمال مجرمانه توسط کارکنانشان امتیازاتی را کسب می‌کنند، در حالی که همیشه می‌خواهند از مسئولیت کیفری فرار کنند.^{۳۳}

از دیگر چالش‌ها می‌توان به تنوع و گستردگی دامنه این نوع جرایم اشاره نمود. در قرین‌شناسی جرایم اقتصادی باید از فساد، جرایم بازرگانی، جرایم سازمان‌یافته، جرایم یقه‌سفید و جرایم مالی نام برد.^{۳۴} در انگلستان جرم اقتصادی شامل پول‌شویی، کلاهبرداری، عدم صداقت و سوءاستفاده از بازار و در ایالات متحده نیز جرم اقتصادی شامل فعالیت‌های مجرمانه شرکت‌ها، اوراق بهادار و کالای متقلبانه، پول‌شویی و جرایمی از این قبیل است و سازمان ملل متحد نیز هر جنایت غیر خشونت‌آمیز که منجر به ضرر مالی شود را جرم اقتصادی می‌داند.^{۳۵} اما تنوع شدید جرایم اقتصادی به این معنی نیست که پیشگیری و مقابله با آن امکان‌پذیر نیست بلکه «نوع مقابله با هر یک از انواع جرایم اقتصادی متفاوت است و بهترین نوع پیشگیری و مقابله با جرایم اقتصادی ترکیبی از اقدامات متقابل نهادهای مختلف (پلیس، نهادهای دولتی، اشخاص ثالث) می‌باشد.»^{۳۶}

۳۱. اسماعیل قاسمی، تحلیل نقش تحریم اقتصادی ایران و تأثیر آن بر جرایم اقتصادی، چاپ اول (تهران: جنگل، ۱۳۹۷)، ۱۱۰.

۳۲. جعفر حسینی و نسرین مهرا، «نقدی بر مفهوم جرم اقتصادی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۲، ۳ (۱۳۹۴)، ۶۶.

۳۳. توسلی‌زاده، پیشین، ۲۴۳.

۳۴. هوشنگ آبروشن، سیاست جنایی ایران در قلمرو جرایم اقتصادی، چاپ اول (تهران: انتشارات فردوسی، ۱۳۹۵)، ۶۵.

35. Enze Liu, *The Prevention and Control of Economic Crime in China: A Critical Analysis of the Law and its Administration* (Doctoral thesis, University of London, 2017), 25.

36. Peter Grabosky, "The prevention and control of economic crime", *Corruption and anti-corruption*,

بنابراین بحث پیشگیری از جرایم اقتصادی همسو با وقوع آن و شرایط و اوضاع و احوال و نوع جرم متفاوت است و این مهم در برخی کشورها نظیر کشورهای اروپایی پررنگ‌تر و در برخی کشورها نظیر کشورهای در حال توسعه کم‌رنگ‌تر و میل به سزادهی در این کشورها بیشتر است. در کشورهای اسلامی نیز دین بزرگ اسلام تا حدود زیادی بر حرمت جرم اقتصادی تأکید نموده و به نوبه خود راه‌حلی را برای پیشگیری از این جرم و یا اصلاح مجرمان پیش‌بینی نموده است.^{۳۷} همچنین بر اساس سخنان فقهای بزرگ اسلام نیز «احترام اموال مشروع مسلمانان، همچون نفوس و دمای آنها محترم است».^{۳۸} قانون‌گذار ایرانی نیز با الهام از رهنمودهای اسلام و با استفاده از تجربه کشورهای مختلف، در قوانین مختلف آن را جرم‌انگاری نموده است.

اغلب پیشگیری از جرم اقتصادی در مرحله قبل از وقوع جرم است و در مرحله بعد از وقوع جرم عموماً سزادهی راه‌حل هست. این پیشگیری می‌تواند هم توسط سازمان‌ها و شرکت‌ها و هم توسط قانون‌گذار انجام گیرد. ادارات و سازمان‌ها با اعمال مقررات و ساختار شکلی و عملکرد مناسب در برابر کارکنان خود می‌توانند جرم اقتصادی را کنترل و از وقوع آن پیشگیری کنند و قانون‌گذار با تدوین قوانین مختلف و مناسب از طریق دستگاه‌های دولتی مربوطه و ادارات و سازمان‌ها سعی در جلوگیری از ارتکاب جرم اقتصادی می‌نماید. در ادامه و در طی دو بخش به سازکارهای درون و برون‌سازمانی شرکت‌ها و سازمان‌ها در پیشگیری از جرایم اقتصادی می‌پردازیم:

۳-۱- سازکارهای درون‌سازمانی شرکت‌ها و سازمان‌ها در پیشگیری از جرایم اقتصادی

پدیده جرم اقتصادی در ادارات، شرکت‌ها و سازمان‌ها امروزه به یک معضل بزرگ و دغدغه برای دولت‌ها و قانون‌گذاران تبدیل شده است. این پدیده می‌تواند اسباب توسعه یک شرکت را از بین ببرد و صدمات جبران‌ناپذیری به شرکت‌ها وارد نماید از این رو نیاز است از وقوع و توسعه جرم مذکور پیشگیری شود و سازکارهای اساسی مورد توجه قرار گیرد. برای کاهش جرم اقتصادی و پیشگیری از آن باید ابتدا عوامل وقوع جرم، مورد شناسایی قرار گیرند که این عوامل ریشه در علل اجتماعی، اقتصادی و اداری جامعه و سازمان دارد.

(2001), 153.

۳۷. محمدرضا مؤمنی، بررسی نقش وزارتخانه‌های اقتصادی در پیشگیری از جرم، چاپ اول (تهران: نشر خوارزمی، ۱۳۹۸)، ۹۲.

۳۸. سیدمصطفی محقق داماد، قواعد فقه (بخش مدنی) (تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۹۲)، ۲۱۳.

برخی از مهم‌ترین این عوامل عبارت‌اند از:

<p>ضعف ایمان و اعتقاد دینی مادی‌گرایی مدیران سازمان‌ها و شرکت‌ها و یا کارمندان آنها ضعف اخلاقی و اجتماعی ضعف قوانین و مقررات داخلی شرکت ضعف مدیریتی ضعف نظارت بر امور سازمان و شرکت ضعف ساختاری شرکت عدم اطلاع کارمندان و مدیران از مقررات و قوانین عدم صلاحیت مدیران عدم انتخاب درست کارمندان عدم هماهنگی بین نهادهای مختلف در درون سازمان تأثیر تحریم در برخی جرایم عدم امنیت شغلی</p>	<p>عوامل اجتماعی و اداری</p>
<p>بروز مشکلات اقتصادی برای فرد مرتکب و وضع اقتصادی نامطلوب فقر عدم رضایتمندی کارکنان از حقوق دریافتی خود فاصله طبقاتی توزیع نامناسب درآمد نرخ تورم انگیزه تحصیل و جمع‌آوری مال وجود تجملات در جامعه</p>	<p>عوامل اقتصادی</p>
<p>ضعف قوانین پراکندگی قوانین ابهام در قوانین عدم ضمانت اجرای مناسب و متناسب با جرم عدم نظارت کافی بر کارکرد شرکت‌ها و سازمان‌ها با وجود نهادهای نظارتی متعدد عدم هماهنگی بین دستگاه‌های نظارتی عدم اجرای درست قوانین خصوصی‌سازی</p>	<p>عوامل قانونی</p>

علاوه بر موارد فوق، عوامل بسیار دیگری وجود دارد که بروز جرم اقتصادی ریشه در آن عوامل دارد و اتخاذ تدابیری برای پیشگیری از این جرم را آشکار می‌کند.

اکثر سازمان‌ها و شرکت‌ها، مقررات و آیین‌نامه‌هایی دارند که کارکنان را موظف به پیروی از آنها

می‌کنند اما اینکه این ضوابط و مقررات تا چه اندازه بر پیشگیری از جرم تأکید دارند و در این راه موفق هستند و اینکه چه سازکارهایی را برای پیشگیری از جرم اقتصادی در درون سازمان به کار گرفته‌اند، جای بحث دارد

تدوین مناسب این اصول و مقررات و اجرای صحیح آنها می‌تواند فرصت وقوع جرم اقتصادی را به حداقل ممکن برساند. اجرای این اصول باید ناظر بر تمام شرکت و کارکنان و به‌خصوص مدیران آن باشد زیرا بسیاری از جرایم اقتصادی توسط مدیر شرکت و یا عدم مدیریت درست شرکت اتفاق می‌افتد.

در بسیاری موارد در جرایم اقتصادی، «چنانچه مدیر شرکت مرتکب جرم شود و شرکت بخواهد او را مورد تعقیب کیفی قرار دهد، به حیثیت و شهرت شرکت صدمه وارد می‌نماید و ممکن است منجر به بسیاری از مشکلات جدید در داخل شود.» گاهی نیز همان‌گونه که برخی از نویسندگان حقوق استدلال کرده‌اند مجازات کیفری سازمان یا شرکت به‌طور غیرمنصفانه بر همه افراد یک سازمان از جمله اشخاص ثالثی که تقصیر آنها ثابت نشده است، کارکنان بی‌گناه، سهام‌داران بی‌گناه و ... تأثیر می‌گذارد.^{۳۹}

یکی از مهم‌ترین سازکارها در جهت جلوگیری و کاهش جرم اقتصادی در درون شرکت‌ها و سازمان‌ها، وضع قوانین اثرگذار و نظارت بر مدیران و افرادی است که دارای تابعیت مضاعف هستند. گماردن این‌گونه افراد در پست‌های مدیریتی به‌ویژه در رده‌های بالای مدیریتی و وابستگی برخی از آنها به دیگر کشورها، می‌تواند برای منافع ملی خطرآفرین باشد. تخلف این افراد به‌خصوص آنهایی که احساس وظیفه‌ای در قبال مملکت نداشته و منافع شخصی را به منافع ملی ترجیح می‌دهند باعث تضییع حقوق مردم و پایمال شدن منافع ملی می‌شود. این‌گونه افراد می‌توانند به‌راحتی اسناد مهم و سری اقتصادی را از کشور خارج و با افشا یا در اختیار قرار دادن آنها به کشورهای دیگر امتیازاتی برای خود کسب کرده و منافع و ثروت‌های ملی کشور را با تهدید مواجه کنند و بعضاً موجب هدر رفتن اموال و دارایی‌های کشور شوند.

علاوه بر آن کارمندان هر دستگاه نیز باید شایسته و دارای تعهد کاری باشند. به‌ویژه کارمندانی که با بخش امور مالی و حسابداری و حسابداری شرکت سروکار دارند. این امر در سازمان‌ها و اداراتی که همواره سرمایه در چرخش دارند و پول زیادی جابجا می‌کنند مهم‌تر است.

مثال روشن در این خصوص، نظام بانکی کشور است. نظام بانکی به‌عنوان کلیدی‌ترین نهاد در فضای اقتصادی، نقشی عمیق در تحقق جرایم اقتصادی داشته که انتخاب پیشگیری به‌عنوان رکن

39. Pierre-Christian Collins Hoffman & Guy Pinsonnault, "The Criminal Liability of Organizations for Economic Crimes", *Canadian Competition Law Review*, 27, 1(2014), 83.

مقابله با آن به اهمیت آن دامن می‌زند. «این هدف با شناسایی چالش‌های درونی و بیرونی نظام بانکی و شناخت روش‌های پیشگیری با توجه به یافته‌های جرم‌شناسان، مقدماتی است که در ساختار کلی و در مرحله اجرا و نظارت قابل اعمال است.»^{۴۰}

برخی شرکت‌ها و سازمان‌های با درآمد بالا نیز با استفاده از تأمین مالی کارکنان خود سعی در کاهش جرم اقتصادی و پیشگیری از آن دارند.

بررسی ریشه‌های بسیاری از تخلفات و مفاسد مالی، از عدم تأمین مالی کارکنان حکایت می‌نماید. بزرگان دینی ما نیز همواره حاکمان را به دادن حق کارگر سفارش نموده‌اند. حضرت علی (ع) در عهدنامه خویش به مالک می‌فرماید: «سپس به ایشان (کارگزاران) حقوق کافی برسان زیرا این کار موجب تقویت نفسشان می‌شود و آنان را از دست‌درازی به اموال زبردستان بازمی‌دارد.»^{۴۱}

حضرت در این خطبه رسیدگی به امور مادی و رفع نیازهای کارمندان را یکی از ارکان مهم مدیریت و عامل اساسی برای جلوگیری از خیانت کارمندان و دست‌برد زدن به بیت‌المال و رشوه‌خواری و پیمان کردن حق دیگران می‌داند.^{۴۲}

غیر از موارد ذکرشده سازکارهای بسیار دیگری وجود دارد که شرکت‌ها و سازمان‌ها می‌توانند مطابق با قوانین و مقررات درون‌سازمانی خود وضع نمایند تا بدین طریق از وقوع جرم اقتصادی پیشگیری نمایند. علاوه بر سازکارهای درون‌سازمانی، سازکارهای برون‌سازمانی نیز می‌تواند در پیشگیری از وقوع جرم اقتصادی مؤثر واقع شود:

۲-۳- سازکارهای برون‌سازمانی شرکت‌ها و سازمان‌ها در پیشگیری از جرایم اقتصادی

جرایم اقتصادی در زمره جرایم وسیع در سطح هر کشوری محسوب می‌شوند که جدای از سرقت و قاچاق و تقلب هستند که علاوه بر ثروتمند شدن فرد، آثار کلان منفی و بعضاً وسیعی بر جامعه می‌گذارد.^{۴۳} این جرایم، جرایمی هستند که می‌توانند نهادهای مختلف و اشخاص زیادی را درگیر خود نمایند؛ بنابراین کنترل این جرایم برای کشورها و سازمان‌ها و شرکت‌ها از اهمیت خاصی برخوردار است.

۴۰. حسین رحمت‌الهی، «فساد و حکومت: علل و راهکارهای برون رفت»، حقوق خصوصی، ۲، ۷ (۱۳۸۲)، ۷۶.

۴۱. محمدحسن قائمی، «عوامل مؤثر در بروز جرایم و مفاسد اداری و شیوه‌های پیشگیری از آن»، مجله دادرسی، ۱۰، ۵۷ (۱۳۸۵)، ۵۸.

۴۲. همانجا

43. William Tupman, *The Characteristics of Economic Crime and Criminals* (Edward Elgar Publishing, 2015), 3.

یکی از سازکارهای مناسب در خارج از سازمان‌ها و شرکت‌ها برای پیشگیری از بروز جرم اقتصادی، وجود قوانین مناسب و اجرای درست آنها هست. به نظر می‌رسد جرم اقتصادی پیش از آنکه در عمل به وقوع بپیوندد در قالب قوانین و مقررات نمایان می‌شود. از این رو لازم است ابتدا قوانین و مقررات در خصوص پیشگیری از جرم اقتصادی بررسی شوند.

قانون‌گذار ما در طول ادوار قانون‌گذاری، در خصوص جرایم اقتصادی قوانین مختلف و متفاوتی را به تصویب رسانده^{۴۴} که برخی از این قوانین (مثل ماده ۱۹ قانون مبارزه با قاچاق اسلحه و دارندگان سلاح غیرمجاز مصوب ۱۳۹۰ و یا قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲) نیز به راهکارهایی برای پیشگیری از جرم اقتصادی پرداخته‌اند.

در حقوق ایران پیشگیری از جرایم اقتصادی به صور مختلف انجام می‌گیرد. در یک تقسیم‌بندی پیشگیری از جرایم اقتصادی می‌تواند به صورت پیشگیری از طریق تدابیر ماهوی و پیشگیری از طریق تدابیر شکلی انجام گیرد.^{۴۵}

۳-۲-۱- پیشگیری از طریق تدابیر ماهوی

تدابیر ماهوی شامل قواعد و اصول مرتبط با موضوعات ماهوی جرایم اقتصادی است که از حقوق کیفری ماهوی تبعیت می‌کند؛ یعنی در حقوق کیفری ماهوی به ترتیب سه مقوله جرم، مجرم و کیفر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

جرم و جرم‌انگاری یکی از حوزه‌های نظام سازی اقتصادی است. در قوانین کیفری در خصوص جرایم اقتصادی به دو شکل در قالب توسعه جرم‌انگاری جرایم اقتصادی در قالب فعل مثبت توجه شده است که یکی با به وجود آمدن عناوین جدید و دیگری با افزودن بر دامنه جرایم اقتصادی سابق توسعه یافته‌اند.

در خصوص مقوله دوم باید اظهار داشت قاعده‌گذاری افتراقی ناظر به عدول قانون‌گذار ماهوی از اصول و قواعد شناخته‌شده‌ای است که نسبت به عموم جرایم اعمال می‌شود. در حالت معمول قواعدی مانند اصل عطف به ما سبق نشدن قوانین، تأکید بر عنصر روانی، اصل برائت و مانند اینها در زمره قواعد شناخته‌شده و مرسوم حقوق کیفری است که در برخی جرایم خاص ممکن است حسب مورد یک یا چند

۴۴. برای مطالعه و آشنایی با این قوانین نک: عاطفه زاهدی، قوانین و مقررات ناظر بر جرایم اقتصادی (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۳)

۴۵. توسلی‌زاده، پیشین، ۲۱۲.

مورد از این قواعد اعمال نشده و از قواعد دیگر که اغلب حالت عکس قواعد پیش‌گفته است، اعمال گردد. جرایم اقتصادی در زمره همین جرایم است و بعضاً نسبت به آنها قواعدی اعمال می‌گردد که نسبت به مجموع جرایم اعمال نمی‌گردد.^{۴۶}

کیفر و مجازات تعیین‌شده برای جرایم اقتصادی به‌خصوص در کشورهای توسعه‌یافته ناظر بر کیفی‌های مالی است. این موضوع در کنوانسیون‌ها و اتحادیه‌ها به‌وضوح قابل رؤیت هست. در حقوق ایران در قوانین مختلف، کیفی‌های متفاوت که عموماً حبس و جزای نقدی هستند، پیش‌بینی شده است. هدف از کیفرگذاری، پیشگیری از جرم است؛ بنابراین در کنار توسل به کیفر و ضمانت اجرا برای پیشگیری از جرایم اقتصادی، لازم است که پیشگیری از طریق این ابزار و کارکرد پیشگیرانه آن مطرح گردد.

۲-۲-۳- پیشگیری از طریق تدابیر شکلی

در تدابیر شکلی در جهت کشف و اثبات جرایم اقتصادی نیازمند وجود ضابطین خاص و آموزش دیده در کنار ضابطین عام هستیم؛ علاوه بر آن به جرایم اقتصادی باید در دادگاه اختصاصی رسیدگی شود. در نظام عدالت کیفری ایران جرایم اقتصادی مانند سایر جرایم، بسیاری از مراجع رسیدگی مانند دادگاه عمومی جزایی، دادگاه کیفری استان، دادگاه انقلاب اسلامی و سازمان تعزیرات حکومتی صلاحیت رسیدگی دارند.

۳-۲-۳- پیشگیری از طریق اصلاح قوانین

قوانین و مقررات ناقص و ناکارآمد زمینه ارتکاب جرایم اقتصادی را بیشتر می‌کنند. در این خصوص اصلاح قوانین و مقررات در خصوص جرایم اقتصادی نیز می‌تواند یکی از روش‌های پیشگیری از جرایم اقتصادی باشد. از سوی دیگر ناکارآمدی دستگاه‌های نظارتی، نبود نظام ارزیابی و کنترل مدیریت و نارسا بودن روش‌های کنترل، زمینه ارتکاب چنین جرایمی را به وجود می‌آورد.

۴-۲-۳- پیشگیری اجتماعی

اولویت اصلی این پیشگیری را مطالعه منابع بزهکاری، شناسایی عوامل آن که با ساختار جامعه ارتباط پیدا می‌کند، تغییر اوضاع و احوال نامساعد اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بزهکار مانند فقر، فرصت‌های نابرابر اجتماعی، توسعه‌نیافتگی و نیز مبارزه با عوامل روانی، جامعه‌شناختی و فردی تشکیل می‌دهد.

اما به‌طور کلی باید بیان نمود قانون‌گذار ما در طول چندین دهه قانون‌گذاری در مورد جرم‌انگاری جرایم اقتصادی و تصویب قوانین و ارائه راهکارهایی در خصوص پیشگیری از این جرایم همواره سعی نموده تا با تعیین ماهیت این جرایم، مرز میان آنها با دیگر جرایم را مشخص کند. حال سؤال این است که باوجود تلاش‌های گسترده‌ای که صورت گرفته و با وجود اقدامات متفاوت به چه علت شاهد گسترش جرایم اقتصادی آن هم در سطح کلان هستیم و چرا هر روز به دامنه مصادیق این جرایم افزوده می‌شود؟ چرا امروزه بروز این جرم در جامعه به امری عادی برای ما تبدیل شده و به عبارتی روزانه از طریق رسانه‌ها شاهد ارتکاب این جرم توسط اشخاصی در رأس کارهای مهم و یا دولتی و آن هم با حجم وسیع و کلان هستیم؟ در ادامه در پی یافتن پاسخی برای سؤالات مذکور هستیم.

۳-۲-۵- آسیب‌شناسی سازکارهای درون‌سازمانی شرکت‌ها و سازمان‌ها در پیشگیری از وقوع جرایم اقتصادی و ارائه راهکارها

همان‌طور که در مباحث قبل بیان کردیم جرایم اقتصادی به دلیل قبح اجتماعی که دارند، بر اعتماد عمومی جامعه تأثیرگذار بوده و اقتصاد کشور را با اختلال روبه‌رو می‌کنند. این جرایم که به جرایم یقه‌سفیدان نیز معروف است وقتی در سطح وسیع حادث شود، می‌تواند تهدیدی بسیار خطرناک برای مصالح اقتصاد عمومی تلقی شود و ثبات و امنیت اقتصادی را خدشه‌دار سازد و خسارات جبران‌ناپذیری بر جامعه وارد آورد. برای این منظور قانون‌گذار ما در طی چند دهه گذشته سعی نموده با برنامه‌ها و راهکارهای مختلف و با تصویب قوانین متفاوت از وقوع این جرایم پیشگیری نماید؛ اما در این راه موفقیت‌چندانی به دست نیاورده است. قانون‌گذار ما سنگ بنای اول مبارزه با این جرایم را بر ابهام بنا نهاده و بدون ارائه یک تعریف روشن و مشخص نمودن مصادیق آن از اصطلاح «جرایم اقتصادی» استفاده کرده است.

در مرتبه اول همان‌طور که بسیاری از نویسندگان حقوقی^{۴۷} بیان داشته‌اند، قانون‌گذار ما باید تعریفی جامع و کامل از جرم اقتصادی ارائه نماید. بهترین تعریف می‌تواند تعریف به مصداق باشد به‌طوری‌که تمامی جوانب جرم مذکور را در نظر بگیرد. برای این کار می‌تواند از نظرات و تعاریف ارائه‌شده از سوی نویسندگان حقوقی فعال و به نام در این حوزه بهره‌گیرد.

علاوه بر عدم ارائه تعریف روشن از سوی قانون‌گذار، مصادیق آن نیز به‌درستی شناسایی نشده‌اند و

۴۷. بهره‌مند، پیشین؛ ذبیح‌الله خدایان چگنی، «بررسی تطبیقی نهادهای نظام عدالت کیفری فرانسه و ایران در مقابله با جرایم اقتصادی»، مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، ۴، (۱۳۹۱)۲، ۱-۲۸؛ منوچهر مصطفی پور، بررسی جرایم اقتصادی در ایران و راهکارهای پیشگیری از آن‌ها، مجله اقتصادی، ۱۶، ۱-۲ (۱۳۹۵)، ۵۳-۷۶ و ...

«مصادیق آن نیز در قانون مجازات اسلامی و دیگر قوانین متفرقه جز در چند مورد خاص تعیین نشده است.»^{۴۸} همچنین جرایم اقتصادی به‌درستی از یکدیگر تفکیک نشده‌اند و در برخی موارد بین آنها مشابهت بسیاری دیده می‌شود که ضرورت دارد در مرحله بعد نیز این مهم برطرف گردد.

قوانین جرایم اقتصادی از پراکندگی و آشفتگی برخوردارند. قانون‌گذار ما در طی سال‌های متوالی و در پی وقوع جرایم اقتصادی به اشکال مختلف، قوانینی پراکنده و به دور از انسجام تصویب نموده و بدون اینکه خلأهای قوانین قبلی را برطرف نماید، دست به تصویب قوانین جدیدی زده است علاوه بر آن امروزه با پیشرفت فناوری، شکل و صور جرایم اقتصادی تغییر نموده و در نتیجه برخی قوانین، دیگر پاسخگوی این جرم نیستند. بهتر آن است قانون‌گذار به این پراکندگی قوانین نظم و انسجام بخشد و پیشنهاد می‌گردد قوانین غیرمرتبط نسخ و تمام قوانین به همراه تصویب قوانین تکمیلی جدید، در کتاب کامل و جامع با عنوان «قانون مبارزه با جرایم اقتصادی» جمع‌آوری و تدوین گردد. در این راه می‌تواند از نظریات حقوق‌دانان استفاده نموده و همچنین با الهام گرفتن از دین اسلام و آیات قرآن کریم قوانین جامع‌تری را به تصویب برساند و خلأهای موجود را برطرف نماید. علاوه بر آن تجربه کشورهای که در این راه موفق بوده‌اند نیز می‌تواند در راه مبارزه و پیشگیری از این جرایم مؤثر و مفید واقع شود.

یکی دیگر از دلایل عدم موفقیت در راه مبارزه و پیشگیری از جرایم اقتصادی ضمانت اجرای نادرست و ناکافی و شاید گاهی به دور از عدالت است. در نظام حقوقی ما قوانین متعدد، با ضمانت اجرای متفاوت که عموماً حبس و جزای نقدی هستند، پیش‌بینی شده ولی گاهی در برخی موارد، ضمانت اجرای پیش‌بینی شده، مناسب و متناسب با جرم نیست. به‌عنوان مثال در ماده ۹ قانون مبارزه با پول‌شویی مصوب ۱۳۸۶، ضمانت اجرای پیش‌بینی شده استرداد درآمد و عواید حاصله و جزای نقدی به میزان یک‌چهارم از عواید حاصله از جرم است که این مجازات گذشته از اینکه متناسب با جرم نیست، نمی‌تواند امر مهم پیشگیری را تحقق بخشد.

مطالعات انجام‌شده حاکی از آن است که در طول دو دهه گذشته، اسناد حقوقی اتحادیه اروپا در خصوص جرایم اقتصادی بر جریمه‌ها تمرکز دارند. همچنین ابتکار اتحادیه اروپا بر مصادره دارایی‌های فرامرزی نیز امری نوآورانه در این خصوص است.^{۴۹}

علاوه بر این در جرایم کلان، مصادره اموال حاصله از جرم مجرم و همچنین همسر و فرزندان

۴۸. بهروز جوانمرد و علی اصغر شفیعی خورشیدی، حقوق کیفری اقتصادی، جلد اول، چاپ اول (تهران: مجد، ۱۴۰۰)، ۲۶.
49. Olena V. Tykhonova et al., "Comoarative analysis of combating economic crimes in Ukraine and European Union", *International Journal of Management (IJM)*, 11, 3(2020), 626.

نیز می‌تواند ضمانت اجرای مناسبی تلقی شود، چراکه اکثر مجرمان این جرم برای آنکه در دام قانون نیافتند، اموال تحصیل شده را به نام فرزندان و یا همسر خود ثبت می‌کنند.

ایجاد نهادهای تخصصی، دستگاه‌های نظارتی و نهادهای بازرسی، برای پیشگیری از جرم اقتصادی و مبارزه با آن نیز می‌تواند مؤثر واقع شود. همان‌طور که در بسیاری از کشورهای پیشرفته نیز «آژانس‌هایی با اختیارات و تخصص‌های ویژه برای رسیدگی به جرایم اقتصادی ایجاد شده است که به مبارزه و رسیدگی به این جرایم می‌پردازند مانند دفتر ثقلب جدی در بریتانیا و یا کمیسیون مستقل مبارزه با فساد در هنگ کنگ».^{۵۰}

همچنین یکی دیگر از عوامل ناکارآمدی پیشگیری جرایم اقتصادی، وجود افرادی غیر از افراد سازمان و به عبارتی وجود افراد پشت پرده جرم و بیرون از سازمان هست که در بسیاری از موارد شناسایی این افراد دشوار است. همان‌طور که برخی گفته‌اند: در پیشگیری از جرایم اقتصادی وجود چهره‌هایی که به صحنه جنایی معمولی تعلق ندارند، کار را پیچیده می‌کند. به‌علاوه در این جرایم، تشخیص مرز بین فعالیت قانونی و فعالیت غیرقانونی دشوار است و باید به‌درستی تشخیص داده شود.^{۵۱}

علاوه بر موارد ذکر شده، باید بهبود و کنترل مدیریت اطلاعات را نیز افزود. بهبود مدیریت اطلاعات در ساختار سازمانی، استفاده از فناوری به‌روز در سازمان و استفاده از فناوری‌های پیشرفته در حفظ اطلاعات و حریم خصوصی سازمان و نیز وجود مقررات سخت در دستیابی و یا افشای این اطلاعات نیز می‌تواند به کاهش جرایم اقتصادی کمک نماید.^{۵۲}

همچنین سازمان‌ها و شرکت‌ها نیز باید قوانین و مقررات درون‌سازمانی خود را به‌درستی اعمال نمایند و در صورت لزوم مقررات تازه‌ای وضع نمایند. مقرراتی که کارکنان و مدیران را به‌طور کامل زیر نظر قرار دهد و بر کار آنها نظارت نماید.

وقوع جرایم اقتصادی ریشه در عدم کارکرد درست سازمان‌ها و شرکت‌ها دارد. امروزه اکثر شرکت‌ها به‌ویژه شرکت‌های خصوصی از رویه استخدامی درست پیروی نمی‌کنند و عموماً انتخاب، استخدام و گزینش کارکنان بر اساس روابط فامیلی و بر اساس عدم صلاحیت و مدرک مناسب است. عدم انتخاب مدیر شایسته، مناسب و متناسب با رشته تحصیلی و سوابق کافی یکی دیگر از معضلات و عوامل مؤثر در

50. Grabosky, Op. Cit. 155.

51. Andrea Di Nicola and Alessandro Scartezzini, "When Economic Crime Becomes Organized: The Role of Information Technologies, a Case Study", *Criminal Justice*, 11, 3(2000), 4.

52. Franco Filippazzi & Giulio Occhini, *Groupware. L'informatica per lavorare insieme* (Milan: Franco Angeli, 1993), 50.

وقوع جرم اقتصادی هست. مدیر سازمان باید بر اساس اصل شایسته‌سالاری انتخاب و منصوب شود. شایسته‌سالاری امری مهم در سازمان‌ها و شرکت‌ها است و در صورتی که در به‌کارگیری و نصب و ارتقای کارکنان نگرش‌های قومی - حزبی و گروهی حکم‌فرما شود و معیار لیاقت و شایستگی مطرود شود، پس از چندی زمامداری امور جامعه در دست شبکه‌ای از کارمندان و کارگزاران قرار می‌گیرد که نخست توانایی علمی و فنی لازم را برای تحقق اهداف ندارند و دوم اینکه وابستگی‌های حزبی و قومی و گروهی این افراد سبب ارجح دانستن منافع شخصی و حزبی بر منافع ملی شده و از این طریق خیل عظیمی از منابع ملی، صرف مطامع گروه‌ها و احزاب و قومیت‌ها می‌گردد.^{۵۳}

علاوه بر این، موارد بسیار دیگری وجود دارد که باعث تسهیل وقوع جرم اقتصادی و گسترش روزبه‌روز این جرایم شده است. مواردی از قبیل:

- اختلافات حقوق دریافتی بین کارکنان یک شرکت و وجود تبعیض رفتاری
  - عدم هماهنگی نهادهای نظارتی جهت نظارت بر کار سازمان‌ها و ادارات و یا با توجه به گستره ادارات و موضوعات، عدم امکان نظارت کامل بر تمامی ارکان ادارات با توجه به نیروی انسانی اندک دستگاه‌های نظارتی
  - عدم انجام درست مسئولیت مدیران و کارکنان
  - عدم وجود انگیزه در کارکنان
- وجود قوانین مبهم و اجرای نادرست آنها و بسیاری موارد دیگر که همگی باعث شده تا کنترل جرایم اقتصادی به مسئله‌ای اساسی تبدیل شود؛ بنابراین برای پیشگیری و کنترل این جرم گذشته از موارد یاد شده، راهکارهایی نیز به شرح زیر ارائه می‌شود:
- ۱ - اصلاح قوانین و انسجام آنها به صورت جامع
  - ۲ - پیش‌بینی ضمانت اجرای مناسب و متناسب با جرم
  - ۳ - استفاده از آموزه‌های اسلام در راه پیشگیری از جرم و آموزش این آموزه‌ها به کارکنان و مدیران شرکت‌ها
  - ۴ - کنترل درست کارکنان و ارتقای انگیزه آنان با استفاده از رفع نیازهای آنها
  - ۵ - ارتقای فرهنگ صداقت و پیشگیری از ضرر در داخل سازمان
  - ۶ - انتخاب درست حسابرس و بررسی دقیق حساب‌های شرکت توسط یک حسابرس مستقل

۵۳. مؤمنی، پیشین، ۸۶.

به صورت دقیق و مرتب

- ۷- آزادی کارمندان و کارکنان در دستیابی به اطلاعات مورد نیاز
  - ۸- تهیه فهرست اموال به‌ویژه اموال مدیران و افراد منصوب در پست‌های مهم، همچنین تهیه لیست فهرست اموال فرزندان و همسر آنان
  - ۹- نظارت الکترونیک توسط دستگاه‌های نظارتی بر ادارات و شرکت‌ها
  - ۱۰- توسعه دولت الکترونیک جهت بستن و محدود کردن راه‌های تحقق جرم اقتصادی
  - ۱۱- هماهنگی بیشتر دستگاه‌های نظارتی و استفاده از ظرفیت و توان یکدیگر در جامعیت بخشیدن به نظارت بر ادارات و شرکت‌ها
  - ۱۲- اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی و خصوصی‌سازی به شیوه صحیح
  - ۱۳- ایجاد بسترهای شفافیت مالی قراردادها و پروژه‌ها و سایر اقدام‌های مالی ادارات و شرکت‌ها
  - ۱۴- تناسب حقوق دریافتی کارکنان با وظیفه محوله
- در نهایت باید گفت، گستره جرایم اقتصادی چنان زیاد است که هیچ یک از راه‌حل‌های ارائه‌شده در اینجا برای پیشگیری از جرایم اقتصادی تضمینی ایجاد نمی‌نماید، اما هر یک به کاهش خطر چنین جرایم عمده و کلان کمک می‌کند و با توجه به اهمیت اقتصاد برای جوامع باید در جهت حفظ سلامت آن کوشید و به نظر هر چه در این راه پژوهشگران، پژوهش نمایند بهتر می‌توان به شناسایی مشکلات و تسهیل امر پیشگیری کمک کرد.

نتیجه‌گیری

بحث جرایم اقتصادی و پیشگیری از آن در ایران مسئله‌ای چالش‌برانگیز است که امروزه از اهمیت خاصی برخوردار است و به دلیل گسترش مصادیق آن، موجودیت اقتصاد کشور را با مشکل روبه‌رو می‌سازد و چه‌بسا که خسارات جبران‌ناپذیری به اقتصاد جامعه وارد کرده باشد. برای پیشگیری از جرایم اقتصادی تاکنون سازکارهای مختلفی به کار گرفته شده که ما در این پژوهش آنها را با عنوان سازکار درون‌سازمانی و سازکار برون‌سازمانی مورد بررسی قرار دادیم. سازمان‌ها و شرکت‌ها با ایجاد مقررات و تدوین دستورالعمل‌های داخلی مناسب، انتخاب بازرسان برای رسیدگی به امور و بازرسی از چگونگی عمل کارکنان و مدیران، انتخاب حسابرس برای رسیدگی به امور و مسائل مالی شرکت و ... سعی در کاهش بروز جرم اقتصادی دارند. علاوه بر آن در حقوق ایران تدابیر مختلفی برای پیشگیری از جرایم اقتصادی پیش‌بینی شده است. پیشگیری از جرایم اقتصادی می‌تواند به صورت پیشگیری از طریق تدابیر

ماهوی و پیشگیری از طریق تدابیر شکلی، پیشگیری از طریق اصلاح قوانین و ... انجام گیرد؛ اما باید گفت پیچیدگی و گستردگی جرایم اقتصادی، قانون‌گذاری، پیشگیری و نظارت بر این جرم را با مشکلات و چالش‌های فراوان روبه‌رو نموده است که عدم ارائه تعریف درست و جامع از جرم اقتصادی و عدم وجود ضمانت اجرای مناسب و متناسب با این جرم بر این مشکلات دامن می‌زند. به‌هرحال به‌طور کلی باید گفت قوانین کشور ما در پیشگیری از وقوع جرم اقتصادی ناموفق بوده و برای دستیابی به این هدف هنوز در مراحل ابتدایی هستیم و باید با همت و تلاش و برنامه درست و اصلاح و تدوین قوانین مناسب در جهت پیشگیری از جرم اقتصادی قدم برداریم.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- ایرانشاهی، حمید. پیشگیری از وقوع جرم و نقش سازمان‌های مسئول در قوانین ایران، چاپ دوم. تهران: جاودانه، ۱۳۹۰.
- آبروشن، هوشنگ. سیاست جنایی ایران در قلمرو جرایم اقتصادی، چاپ اول. تهران: انتشارات فردوسی، ۱۳۹۵.
- بابایی، محمدعلی و اسماعیل انصاری. «تحلیل اقتصادی پیشگیری از جرم». مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، ۶، ۱(۱۳۹۳)، ۳۱-۶۰. doi: 10.22099/jls.2014.2040
- بکاربا، سزار. جرایم و مجازات‌ها، ترجمه محمدعلی اردبیلی، چاپ ششم. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۹.
- بهره‌مند، حمید. آسیب‌شناسی قوانین مربوط به جرایم اقتصادی در نظام حقوقی ایران، چاپ دوم. تهران: پژوهشگاه قوه قضائیه، مرکز مطبوعات و انتشارات، ۱۳۹۶.
- توسلی زاده، توران. پیشگیری از جرایم اقتصادی، چاپ اول. تهران: نشر جنگل، ۱۳۹۲.
- جمشیدی، علیرضا. پیشگیری از جرایم اقتصادی؛ از اقدام‌های قضایی تا اقدام‌های اجرایی، نخستین همایش ملی پیشگیری از وقوع جرم. تهران: معاونت آموزش ناجا، ۱۳۸۸.
- خدایان چگنی، ذبیح‌الله. «بررسی تطبیقی نهادهای نظام عدالت کیفری فرانسه و ایران در مقابله با جرایم اقتصادی». مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، ۴، ۲(۱۳۹۱)، ۱-۲۸.
- حسنی، جعفر و نسرین مهرا. «نقدی بر مفهوم جرم اقتصادی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲». مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۲، ۳(۱۳۹۴)، ۴۵-۶۹. doi: JQCLCS-201506-1031 (R1)
- جوانمرد، بهروز و علی اصغر شفیعی خورشیدی. حقوق کیفری اقتصادی، جلد اول. چاپ اول. تهران: مجد، ۱۴۰۰.
- رحمت‌الهی، حسین. «فساد و حکومت؛ علل و راهکارهای برون رفت». حقوق خصوصی، ۲، ۷(۱۳۸۳)، ۱۱۷-۱۴۹. https://jolt.ut.ac.ir/article_11432.html
- رئیس دانا، فریبرز. چکیده مباحث مطرح‌شده در محور جرایم مالی - اقتصادی، آسیب‌های اجتماعی ایران، انجمن جامعه‌شناسی ایران، چاپ اول. تهران: انتشارات آگه، ۱۳۸۳.
- زاهدی، عاطفه. قوانین و مقررات ناظر بر جرایم اقتصادی. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۳.
- سلیمی، صادق. «مجرمین بقه‌سفید و سیاست کیفری ایران». مطالعات حقوق خصوصی، ۳۸، ۴(۱۳۸۷)، ۲۳۹-۲۵۴. 20.1001.1.25885618.1387.38.4.12.5
- قاسمی، اسماعیل. تحلیل نقش تحریم اقتصادی ایران و تأثیر آن بر جرایم اقتصادی، چاپ اول. تهران: جنگل، ۱۳۹۷.
- قائمی، محمدحسن، «عوامل مؤثر در بروز جرایم و مفاسد اداری و شیوه‌های پیشگیری از آن»، مجله دادرسی، ۱۰، ۱(۱۳۸۵)، ۵۷-۶۰.
- گارنر، برایان ای. فرهنگ حقوقی سیاه، چاپ دوم. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۶.
- گسن، ریمون. جرم‌شناسی بزهکاری اقتصادی، ترجمه ابراهیمی شهرام، چاپ اول. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۹.

- محقق داماد، سید مصطفی. قواعد فقه (بخش مدنی). تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۹۲.
- محمد نسل غلامرضا. «فرآیند پیشگیری از جرم». مطالعات حقوق خصوصی، ۴۰، ۱(۱۳۸۹)، ۳۱۷-۳۳۴.
- مصطفی پور، منوچهر. بررسی جرایم اقتصادی در ایران و راهکارهای پیشگیری از آنها. مجله اقتصادی، ۱۶، ۲-۱(۱۳۹۵)، ۵۳-۷۶.
- URL: <https://ejip.ir/article-1-871-fa.html>
- معاونت آموزش قوه قضاییه. سیاست جنایی تقنینی ایران در جرایم اقتصادی، چاپ اول. تهران: نشر جنگل: جاودانه، ۱۳۸۷.
- معاونت آموزش قوه قضاییه. سیاست جنایی قضایی ایران در اجرای مجازات سالب آزادی، چاپ اول. تهران: نشر قضا، ۱۳۸۸.
- معین، محمد. فرهنگ فارسی. تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۰.
- مؤمنی، محمدرضا. بررسی نقش وزارتخانه‌های اقتصادی در پیشگیری از جرم، چاپ اول. تهران: نشر خوارزمی، ۱۳۹۸.
- نجفی ابرنآبادی، علی حسین. پیشگیری عادلانه از جرم. علوم جنایی (مجموعه مقالات در تجلیل از دکتر محمد آشوری). تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۲.
- نجفی ابرنآبادی، علی حسین. «پیشگیری از بزهکاری و پلیس محلی». تحقیقات حقوقی، ۲، ۲۵-۲۶(۱۳۷۸)، ۱۲۹-۱۴۹.
- https://lawresearchmagazine.sbu.ac.ir/article_56889.html
- نورزاد، مجتبی. جرایم اقتصادی در حقوق کیفری ایران، چاپ اول. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۸۹.
- ولیدی، محمد صالح. حقوق کیفری اقتصادی، چاپ اول. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۳.
- (ب) منابع خارجی

Book

- Filippazzi, Franco & Giulio Occhini. Groupware. L'informatica per lavorare insieme. Milan: Franco Angeli, 1993.
- Liu, Enze. The Prevention and Control of Economic Crime in China: A Critical Analysis of the Law and its Administration. Doctoral thesis, School of Advanced Study, University of London, 2018.

Articles

- Di Nicola, Andrea and Alessandro Scartezzini. "When Economic Crime Becomes Organized: The Role of Information Technologies, a Case Study". *Criminal Justice*, 11, 3(2000), 1-5.
- Dragai, Arsim and Alban Maliqi. "Application of the law and Prevention of economic crime in Kosovo". *Knowledge International Journal*, 30, 6(2019), 1491-1495. DOI:10.35120/kij30061491D
- Grabosky, Peter. "The prevention and control of economic crime". *Corruption and anti-corruption*, (2001), 146-158. <https://press-files.anu.edu.au/downloads/press/p228301/pdf/ch091.pdf>

- Hoffman, Pierre-Christian Collins & Guy Pinsonnault. "The Criminal Liability of Organizations for Economic Crimes". *Canadian Competition Law Review*, 27, 1(2014), 79-131. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2499521>
- Kai-D. Bussmann. Causes of Economic Crime and the Impact of Values: Business Ethics as a Crime Prevention Measure. Paper presented at the Swiss Conference on "Coping with Economic Crime. Risks and Strategies", Swiss-Re, Zurich, November 2003.
- Tupman, William. The Characteristics of Economic Crime and Criminals. Edward Elgar Publishing, 2015, 3-14. <https://doi.org/10.4337/9781783475797.00009>
- Tykhonova, Olena V., Andrii V. Kholostenko, Larysa V. Herasymenko, Oleksandr O. Shevchuk & Mykhailo O. Akimov. "Comparative analysis of combating economic crimes in Ukraine and European Union". *International Journal of Management (IJM)*, 11, 3(2020), 624-632. https://iaeme.com/Home/article_id/IJM_11_03_064
- Ziegleder, Diana. Business and Self-regulation: Results from a Comparative Study on the Prevention of Economic Crime (USA and Germany). *Zeitschrift für Rechtssoziologie*, 28, 2(2007), 203-214. <https://doi.org/10.1515/zfrs-2007-0209>

(ج) وبسایت‌ها

- آوا فلاح. دزدی در خون او بود! قابل دسترسی در: <https://www.jamejamdaily.ir/Newspaper/item/142114>
- اطلس پلاس. ۷ مورد از بزرگ‌ترین اختلاس‌های دنیا، ۱۳۹۸. قابل دسترسی در: <http://atlaspress.af/?p=77120>

This Page Intentionally Left Blank